

УДК 342.1

С.В. Осауленко,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ У ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ

Анотація. У статті здійснено виявлення суб'єктів та об'єкту, а також формулювання змісту конституційного права громадян України на свободу об'єднання у політичні партії, на підставі чого сформульовано поняття досліджуваного суб'єктивного права. Конституційне право на свободу об'єднання у політичні партії — це система можливостей громадян України, яким конституційним законодавством надано право утворювати політичні партії та вступати до них, виконувати необхідні дії для створення та функціонування партій, займати посади у них та в якості їхніх представників — у представницьких органах публічної влади, а також у разі необхідності звертатись з вимогами про виконання цими органами кореспондуючих обов'язків та про захист порушеного права.

Ключові слова: право на свободу об'єднання у політичні партії, свобода об'єднань, свобода асоціацій, об'єднання громадян, політична партія.

Актуальність теми дослідження. Демократизація політичного життя в Україні привертає увагу до такого важливого конституційного права громадян, як свобода об'єднання в політичні партії. Це право закріплено у ст.ст. 36-37 Конституції України, та конкретизовано у Законі України від 5 квітня 2001 р. «Про політичні партії в Україні». Важливе доктринальне значення для подальшого удосконалення нормативно-правової регламентації у відповідній сфері має ґрунтовний аналіз структури цього конституційного суб'єктивного права.

Ступінь дослідження проблеми. Питання, пов'язані зі структурою конституційних суб'єктивних прав особистості у цілому, розглядали такі відомі вчені, як М.В. Вітрук, П.М. Рабінович, інші. У частині ана-

лізу конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії доцільно також застосовувати напрацювання В.І. Кафарського, який присвятив свою дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук проблемам конституційно-правового регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні.

Метою статті є дослідження структури конституційного суб'єктивного права на свободу об'єднання в політичні партії в Україні.

Виклад основного матеріалу. Традиційно структура будь-якого суб'єктивного права аналізується у складі суб'єктів цього права, його об'єкту (об'єктів), а також змісту, і конституційні суб'єктивні права не є виключенням з цього правила.

Відповідно, до структури конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії слід включати суб'єктів, об'єкт (об'єкти) та зміст цього права.

Варто зазначити, що питання суб'єктів досліджуваного конституційного права в українській юридичній літературі розкрито недостатньо ґрунтовно. Причиною цього можна назвати зміни, які відбуваються в конституційному законодавстві України про політичні партії. Хоча ст. 36 Конституції України передбачає, що право на свободу об'єднання в політичні партії мають громадяни України [1], однак цієї норми недостатньо для того, щоб чітко окреслити коло суб'єктів досліджуваного права. Вже ст. 37 звужує коло суб'єктів, посилення на яких містить ст. 36. Зокрема зазначається, що «не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях» [1]. Хоча у цій нормі не йдеться про громадян України зокрема, але зрозуміло, що якщо діяльність організаційних структур політичних партій не допускається в органах виконавчої та судової влади тощо, то певні працівники цих органів обмежені у досліджуваному конституційному праві. Відповідні норми Конституції України конкретизовано у Законі України від 5 квітня 2001 р. «Про політичні партії в Україні», в інших актах конституційного законодавства. Цьому питанню автором було присвячено статтю «Суб'єкти права на об'єднання в політичні партії», що опублікована у 2016 р. У ній резюмовано, що як правило, у нормативних

актах прагнуть уникати посилань як на інші документи, так і на інші частини цього ж акту. І це уявляється особливо важливим, коли йдеться про права людини — адже існує підвищена ймовірність того, що саме з цими нормативними актами виявлять бажання ознайомитись потенційні суб'єкти того чи іншого права. Однак у випадку з формулюванням поняття суб'єктів права на об'єднання у політичні партії та обмежень його здійснення запобігти таких посилань не завжди можливо. А саме, у ст. 6 Закону «Про політичні партії в Україні» доцільно замінити речення «Членом політичної партії може бути лише громадянин України, який відповідно до Конституції України має право голосу на виборах» реченням «Членом політичної партії може бути громадянин України, який досяг 18 років і є дієздатним». Що ж до випадків формулювання обмежень кола суб'єктів аналізованого права відповідно до їхніх посад, наряд чи можливо запобігти посиленню норм Закону «Про політичні партії в Україні» та норми Закону «Про державну службу», з огляду на складний порядок визначення тих осіб, для яких перебування на державній службі пов'язано з заборонаю бути членами політичних партій (детальніше див. [2]).

Наведені вище норми Основного Закону України та авторські міркування щодо можливих шляхів удосконалення чинного законодавства надають уявлення про суб'єктів досліджуваного права.

Об'єктами права на свободу об'єднання у політичні партії слід визнати політичні партії. Характеризуючи їх варто зазначити, що до втрати чинності Законом України «Про об'єднання громадян» видами цих об'єднань уважались політичні партії та громадські

організації. Наразі не існує Закону України, який був би присвячений загальним питанням реалізації свободи асоціацій — у частині створення та діяльності політичних партій її регламентує Закон від 5 квітня 2001 р. «Про політичні партії в Україні», а у частині створення та діяльності громадських організацій, громадських спілок — Закон від 22 березня 2012 р. «Про громадські об'єднання». Відповідно, наразі у чинному законодавстві не визначається та навіть не конкретизується таке, що застосовується в Конституції родове поняття для згаданих у ст. 36 Основного Закону політичних партій, профспілок та громадських організацій — «об'єднання громадян». Водночас з втратою чинності однойменним Законом набув чинності Закон, що регламентує різні аспекти створення та діяльності громадських об'єднань. Однак, було б невірним стверджувати, що поняття «об'єднання громадян» та «громадські об'єднання» є синонімічними. Поняття «громадські об'єднання», відповідно до однойменного Закону, охоплює лише громадські організації та громадські спілки, без поширення на політичні партії. Це питання не досліджувалось у контексті політичних партій, але щодо громадських організацій йому присвятила кілька публікації Д.Є. Волкова (детальніше див. [3; 4]).

Нормативне визначення поняття «політична партія» надано у Законі «Про політичні партії в Україні». Відповідно до ст. 2 «Поняття політичної партії», це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у

виборах та інших політичних заходах [5]. Отже, у цьому Законі застосовується застаріле поняття «об'єднання громадян», а також немає визначеності щодо сутності політичних партій. Це є недоліком у зв'язку з тим, що в Україні окремим цікавим питанням щодо об'єкту права на свободу об'єднання у політичні партії слід визнати таке: чи виступають політичні партії інститутом громадянського суспільства? Варто зазначити, що наразі політичні партії в Україні навряд чи можуть уважатись інститутом громадянського суспільства, але з цього питання існують різні точки зору як в національній, так і в зарубіжній юридичній літературі, а тому його ґрунтовний розгляд та навіть авторська аргументація висловленої точки зору потребує окремої статті.

На завершення стислої характеристики об'єкта конституційного права громадян України на свободу об'єднання у політичні партії слід звернутись до конституційної регламентації цього питання. Якщо суб'єктам досліджуваного права в Основному Законі присвячено дуже небагато уваги, що є характерним для кожного зі згаданих в Конституції України суб'єктивних прав, то об'єкту присвячена значно більша кількість норм. Це знов-таки є характерним для об'єктів конституційних суб'єктивних прав — адже традиційним для сучасних конституційних текстів є включення до них не тільки переліку суб'єктивних прав, але й за можливості їхнього обмеження — норм, у яких ці обмеження містяться. Три з чотирьох частин статті 37 Основного Закону України присвячено цим обмеженням, а саме:

- ч. 1 «Утворення і діяльність політичних партій ..., програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституту-

ційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються»;

— ч. 2 «Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань»;

— ч. 3 «Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях» [1].

Також елементом конституційного права громадян України на свободу об'єднання у політичні партії є зміст. Традиційно зміст суб'єктивного права розглядається через чотиричленну структуру: право-користування, право-поведінка, право-вимога, право-претензія. По відношенню до досліджуваного права вони можуть бути конкретизовані таким чином:

— право-користування — це можливість громадян України, що відповідають встановленим у законодавстві вимогам, претендувати на членство в одній політичній партії, а після набуття такого членства — балотуватись на виборні посади як в самій партії, так і від цієї політичної партії в органах публічної влади;

— право-поведінка — це можливість громадян України створювати політичні партії та / або брати участь в їхній діяльності;

— право-вимога — це можливість громадян України, що створюють політичну партію або виконують певні

дії від імені політичної партії, вимагати належної поведінки від іншої сторони, якою найчастіше виступає орган публічної влади чи посадова особа такого органу;

— право-претензія — це можливість громадян України у разі, якщо не вдалось реалізувати право-вимогу, звернутись по захист порушеного права до органів публічної влади за застосуванням примусу.

Право-вимога та право-претензія мають тісний зв'язок з юридичною відповідальністю.

При узагальненні змісту досліджуваного суб'єктивного права слід зазначити, що це система можливостей суб'єктів цього права виконувати необхідні дії для створення та функціонування політичних партій, займати посади у них та в якості їхніх представників в представницьких органах публічної влади, у разі необхідності звертатись з вимогами про виконання цими органами кореспондуючих обов'язків та про захист порушеного права.

Висновок. Виявлення суб'єктів та об'єкту, а також формулювання змісту конституційного права громадян України на свободу об'єднання у політичні партії надає можливість надати поняття досліджуваного суб'єктивного права. Конституційне право на свободу об'єднання у політичні партії — це система можливостей громадян України, яким конституційним законодавством надано право утворювати політичні партії та вступати до них, виконувати необхідні дії для створення та функціонування партій, займати посади у них та в якості їхніх представників — у представницьких органах публічної влади, а також у разі необхідності звертатись з вимогами про виконання цими органами кореспондуючих обов'язків та про

захист порушеного права. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають в інкорпорації за-

конодавства про конституційне право на свободу об'єднання в політичні партії в Україні [6-7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 142.
2. Осауленко С.В. Суб'єкти права на об'єднання в політичні партії / С.В. Осауленко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. — 2016. — № 23. — С. 62-64.
3. Волкова Д.Е. Термин «общественные организации» в конституционном законодательстве Украины / Д.Е. Волкова // «Leges et Viata»: международный научно-практический правовой журнал. — 2014. — №11. — С.35-39.
4. Волкова Д.Є. Право на об'єднання в громадські організації в конституційних актах України ХХ століття / Д.Є. Волкова // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Право». — 2013. — Вип. 21. — Ч. 1. — Т. 1. — С. 126-129.
5. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 45. — Ст. 397.
6. Мішина Н. «Кодекс зебри» як модельна схема інкорпорації європейських стандартів прав людини / Н. Мішина // Актуальні проблеми правознавства : науковий збірник ЮФ ТНЕУ / редкол.: М.О. Баймуратов та ін. — Тернопіль : Вектор, 2013. — Вип. 3. — С. 113-120.
7. Мішина Н.В. Конституційні права людини : до питання удосконалення регламентації / Н.В. Мішина // Юридичний вісник. — 2013. — № 3. — С. 43-46.

Осауленко С.В.

Конституционное право на свободу объединения в политические партии.

Аннотация. В статье выявлены субъекты и объект, а также сформулировано содержание конституционного права граждан Украины на свободу объединения в политические партии. С учетом этого предложено понятие исследуемого субъективного права: конституционное право на свободу объединения в политические партии — это система возможностей граждан Украины, которым конституционным законодательством предоставлено право образовывать политические партии и вступать в них, выполнять необходимые действия для создания и функционирования партий, занимать должности в них, а также в качестве их представителей — в представительных органах публичной власти, и в случае необходимости обращаться с требованиями о выполнении этими органами корреспондирующих обязанностей и о защите нарушенного права.

Ключевые слова: право на свободу объединения в политические партии, свобода объединений, свобода ассоциаций, объединения граждан, политическая партия.

S. Osaulenko

Constitutional Right to Associate in the Political Parties.

Summary. The article identifies the subjects and the object, as well as formulates the content of the constitutional right of Ukrainian citizens to freedom of association in political parties, on the basis of which the concept of the subject subjective law is formulated. The constitutional right to freedom of association in political parties is a system of opportunities for citizens of Ukraine, which constitutional law has the right to form and join political parties, to take the necessary actions for the creation and functioning of political parties, to hold positions in them and, as their representatives, in representative bodies of public authority, as well as, if necessary, apply to the requirements for the compliance of these bodies with correspondent duties and the protection of violated rights.

Keywords: the right for the freedom of association in political parties, freedom of association, constitutional subjective right, association of citizens, political party.